

Iqtisodiyotni raqamlashtirish – taraqqiyotning asosi

Axrorov Elyorjon Baxtiyor o‘g‘li
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayonining mohiyati, uning zamonaviy taraqqiyotdagi o‘rni va roli, raqamli texnologiyalarning iqtisodiy tizimlarga ta’siri, raqamlashtirishning ijobiy va salbiy oqibatlari, shuningdek, O‘zbekistonda bu boradagi amaliyot va istiqbolli yo‘nalishlar tahlil qilinadi. Dunyo olimlari fikrlariga tayangan holda, raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorlikni oshirish, korrupsiyani kamaytirish, moliyaviy inklyuziyani ta’minlashdagi o‘rni asoslab beriladi. Maqola davomida ilg‘or davlatlar tajribasi hamda O‘zbekiston misolida amalga oshirilayotgan raqamli islohotlar o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: raqamlashtirish, raqamli iqtisodiyot, innovatsiyalar, texnologiyalar, elektron hukumat, iqtisodiy samaradorlik, moliyaviy inklyuziya, sun’iy intellekt, raqamli transformatsiya, O‘zbekiston.

Bugungi zamon texnologiyalar asri deb bejiz aytilmaydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanayotgan bir davrda iqtisodiyot sohasida ham tub o‘zgarishlar yuz bermoqda. Ayniqsa, so‘nggi o‘n yillikda raqamli texnologiyalarning iqtisodiy jarayonlarga joriy qilinishi taraqqiyotga yangi yo‘nalish, yangi imkoniyatlar eshigini ochdi. Raqamlashtirish iqtisodiyotda samaradorlik, shaffoflik, tezkorlik kabi muhim ko‘rsatkichlarni sezilarli darajada oshirmoqda. Dastlab ilg‘or texnologiyalarni o‘zlashtirgan rivojlangan davlatlar bu borada katta yutuqlarga erishgan bo‘lsa, endilikda O‘zbekiston ham “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida iqtisodiyotni raqamlashtirish bo‘yicha tizimli islohotlarni amalga oshirib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, iqtisodiyotni raqamlashtirish nafaqat zamonaviy taraqqiyotning asosi, balki global raqobatda milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini ta’minlovchi hal qiluvchi omildir.

Iqtisodiyotni raqamlashtirish deganda, iqtisodiy jarayonlarda raqamli texnologiyalarning kompleks joriy etilishi orqali ularni avtomatlashtirish, optimallashtirish va takomillashtirish tushuniladi. Bu jarayon sun’iy intellekt, katta hajmdagi ma’lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar, IoT (Internet of Things), blokcheyn va boshqa ilg‘or yechimlar asosida amalga oshiriladi. Iqtisodchi Klaus Shvab “To‘rtinchi sanoat inqilobi” asarida ta’kidlaganidek: “Biz bugun texnologiyalar hayotimizga qanday kirib kelayotganiga emas, balki ular bizning yashash tarzimiz, mehnat qilish uslubimiz va o‘zaro muloqotimizni qanday o‘zgartirayotganiga e’tibor qaratishimiz kerak. Raqamlashtirish bu faqat texnologik yangilik emas – bu ijtimoiy inqilobdir.” Pol Krugmanning fikricha esa, raqamlashtirish iqtisodiy faollikning yangi dinamikasini vujudga keltiradi va bu an’anaviy iqtisodiy nazariyalarni qayta ko‘rib chiqishga majbur etadi. Shu bois, raqamli iqtisodiyot elektron moliyaviy tizimlar,

elektron hukumat xizmatlari, elektron savdo va raqamli soliq tizimi kabi ko'plab komponentlarni o'z ichiga oladi.

Raqamli texnologiyalarni joriy qilish iqtisodiyotda bir qator ijobiy natijalarga olib keladi. Avvalo, iqtisodiy samaradorlik oshadi. Raqamli tizimlar ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va boshqaruvda inson omiliga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi, bu esa tezkorlik, aniq hisob-kitob, resurslarni optimal taqsimlash imkonini beradi. Masalan, aqlli logistika tizimlari orqali transport xarajatlari kamayadi, yetkazib berish muddati qisqaradi. Shuningdek, raqamlashtirish korrupsiyaga qarshi kurashni kuchaytiradi. Davlat xarajatlari, tender va xaridlar elektron tizimlar orqali amalga oshirilganda, ularning ustidan nazorat kuchayadi va moliyaviy shaffoflik ta'minlanadi. Yana bir muhim jihat shundaki, raqamli iqtisodiyot moliyaviy inklyuziyani ta'minlaydi. Elektron banking orqali avval moliyaviy tizimdan chetda bo'lgan aholi qatlamlari ham moliyaviy xizmatlardan foydalanishga boshlaydi. Bu ayniqsa chekka hududlar uchun muhimdir. Bundan tashqari, raqamlashtirish yangi ish o'rinlari yaratilishiga sabab bo'ladi. Dasturchilar, ma'lumotlar tahlilchilari, raqamli marketing mutaxassislari, IT menejerlari kabi kasblar zamonaviy mehnat bozorida katta talabga ega bo'lmoqda. BMTning "Digital Economy Report" hisobotida qayd etilishicha, raqamli iqtisodiyot jahon YAIMining 15 foizdan ortig'ini tashkil qiladi va bu ko'rsatkich yil sayin ortib bormoqda.

Rivojlangan davlatlar tajribasi raqamlashtirishning iqtisodiy taraqqiyotga kuchli turtki bo'lishini ko'rsatmoqda. Estoniya dunyodagi eng raqamli davlatlardan biri sifatida tan olingan bo'lib, uning fuqarolari 99 foiz davlat xizmatlaridan onlayn foydalanadi. Estoniya fuqarolari o'z shaxsiy raqamli identifikatori orqali soliqlarini to'laydi, tibbiy xizmatlardan foydalanadi va hatto parlament saylovlarida ovoz beradi. Xitoy esa raqamli iqtisodiyotga jadal qadam qo'ymoqda. Raqamli yuan (e-CNY) joriy qilinishi mamlakat moliyaviy tizimida tub o'zgarish yasadi. Shu bilan birga, Xitoyda sun'iy intellektga asoslangan ishlab chiqarish va savdo tizimlari jadal rivojlanmoqda. O'zbekistonda esa "my.gov.uz" portali orqali 300 dan ortiq davlat xizmatlari onlayn ko'rsatilmoqda, "e-auksion.uz" orqali davlat mulklari ochiq savdolar orqali sotilmoqda, "soliq.uz" portali orqali esa real vaqt rejimida soliq xizmatlari amalga oshirilmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida 2025 yilgacha barcha davlat xizmatlarini to'liq raqamlashtirish, elektron kontraktatsiya, elektron arxiv, elektron sog'liqni saqlash tizimlarini joriy etish ko'zda tutilgan.

Shu bilan birga, raqamlashtirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Birinchidan, raqamli tafovut (digital divide) dolzarb masalalardan biridir. Texnologiyalarga kirish imkoniyati hamma uchun teng emas. Qishloq hududlarida internet sifati past, axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalari yetarli emas. Ikkinchidan, raqamli savodxonlik yetishmasligi aholining bir qismi, xususan yoshi kattalar, zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashda qiynalishini keltirib chiqaradi. Uchinchidan, kiberxavfsizlik masalasi ham jiddiy e'tibor talab qiladi. Elektron tizimlar

doimiy kiberxavflarga duch kelmoqda, bu esa foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlari, moliyaviy hisoblari xavf ostida qolishiga sabab bo'ladi. To'rtinchidan, avtomatlashtirish natijasida ba'zi an'anaviy kasblar yo'qolib boradi. Bu esa ishsizlik darajasining oshishiga olib kelishi mumkin. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun raqamli savodxonlikni oshirish bo'yicha milliy o'quv dasturlarini ishlab chiqish, internet infratuzilmasini rivojlantirish, ayniqsa chekka hududlarda, kiberxavfsizlik siyosatini mustahkamlash va kasbga qayta tayyorlash markazlarini tashkil etish lozim.

Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya zamonaviy taraqqiyotning kalitidir. U nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki davlat boshqaruvini takomillashtiradi, korrupsiyani kamaytiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va eng asosiysi, aholining turmush darajasini oshiradi. Shu sababli, raqamlashtirish strategik yo'nalish sifatida har bir davlat iqtisodiyotining ustuvor vazifalaridan biriga aylanishi zarur. O'zbekiston ham bu yo'lda muhim qadamlarga ega bo'lib, global tendensiyalarga mos tarzda o'z iqtisodiyotini transformatsiya qilmoqda. Eng asosiysi, bu jarayonda inson kapitaliga e'tibor qaratish, texnologiyani hayotga joriy etish bilan birga, ijtimoiy tafovutlarni bartaraf etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shvab K. "To'rtinchi sanoat inqilobi". Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2020.
2. Paul Krugman. "The Conscience of a Liberal". W.W. Norton & Company, 2007.
3. BMT Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengashi. "Digital Economy Report", 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori: "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi. 2020-yil, PQ-6079-son.
5. Sodiqov A.A. "O'zbekiston iqtisodiyotida raqamli transformatsiyaning nazariy asoslari". – TDIU, 2022.
6. Qodirov B. "Innovatsion rivojlanish va raqamli iqtisodiyot". – "Yangi asr avlodi", 2021.
7. European Commission. "Digital Skills and Jobs Coalition – Roadmap", 2022.